

DIENES VALÉRIA MOZDULATPEDAGÓGIÁJA ÁLTALÁNOS PEDAGÓGIÁJA TÜKRÉBEN

Popelmajer Sandra, Partiumi Keresztény Egyetem, Nagyvárad, Románia

Az óvodai és elemi oktatás pedagógiája BA¹

Absztrakt

Jelen elméleti-történeti kutatás célja, hogy áttekintse Dienes Valéria mozgáspedagógiáját, más néven orkesztikáját, az általános pedagógiája alapjainak tükrében. A tanulmány rávilágít Dienes mozgáspedagógiájának, a testmozgást és a pedagógiát integráló innovatív megközelítésének előnyeire. Az orkesztika alapelvei szerint a mozgásra alapozott tevékenységek fontos szerepet játszanak az önkifejezésben, a tanulásban, az értelmi és érzelmi fejlődésben egyaránt. Ez a módszer a mozgás és a gyakorlatok különböző formáit foglalja magában, beleértve a táncot, a ritmusjátékokat, a szimbolikus mozgásokat és más mozgásalapú tevékenységeket. Ebben az elméleti-történeti kutatásban azt vizsgálom, hogy Dienes Valéria különböző írásaiban részletezett módszere és megközelítése szolgálhat-e alapul általános pedagógiájához.

Kulcsszavak: reformmozgalmak, Dienes Valéria, orkesztika, mozdulatpedagógia

1. BEVEZETÉS

Jelen tanulmány, Dienes Valéria (1879–1978) mozdulatpedagógiáját vizsgálja, aki egyike azon magyar nőknek, akik elsők között végeztek egyetemet, szereztek egyetemi doktori fokozatot. Tevékenysége a táncművészetben jelentős, mert megalkotta az orkesztikát, amely egyszerre tekinthető a mozdulatok művészetének és tudományának. Dienes Valéria szerint az orkesztika az egész emberre, a mozdulatra, a valóságra vonatkozó tapasztalásokat összegzi, valamint tartalmazza az ehhez kapcsolódó elméleti tudományt is (Boreczky & Fenyves, 2015). Dienes Valéria rendkívül sokszínű tudós volt, hiszen többféle területen alkotott maradandót, ilyen a matematika, filozófia és az orkesztika.

A dolgozat fő kérdése, hogy Dienes Valéria mozdulatpedagógiája és orkesztikája mennyire vehető alapjául az általa vallott általános pedagógiai koncepcióknak, tekintve, hogy sokszor nyilatkozta azt, hogy mozdulatpedagógiája általános pedagógiája

¹ A tanulmány a képzést záró szakdolgozati kutatást összegzi, amely a Partiumi Keresztény Egyetem Tudományos Diákköri Konferenciáján, Neveléstudományi Szekcióban második helyezést ért el 2024 májusában. A dolgozat témavezetője Dr. Balogh Brigitta egyetemi docens volt.

alapjául szolgál. Kutatásomban arra a kérdésre keresem a választ, hogy amit elképzelt, az valóban megvalósult-e, valamint, hogy mit is jelent ez valójában. Ennek érdekében feltártam és elemeztem a mozdulatpedagógiájának alapjait, valamint azokat az eseményeket, személyeket, akik őt inspirálták és formálták. Ilyen például a hitvallása, emberképe, az életreform mozgalom, bergsonizmusa² és egész pályaképe.

Kutatásom célkitűzése, hogy megvizsgáljam, hogy Dienes Valéria mozdulatpedagógiájában megjelennek-e azok az elemek, amelyek alkalmasak arra, hogy általános pedagógiai elvként lehessen értelmezni azokat.

Kutatási módszerem dokumentumelemzésre, valamint a deduktív kutatási stratégiára épül, amely során Dienes Valéria írásait, azokat elemző tanulmányokat, valamint a korszakra vonatkozó neveléstudományi, táncstudományi elméleti és történeti munkákat tanulmányoztam, elemeztem a kutatási kérdéseim mentén.

2. ÉLETREFORM ÉS REFORMPEDAGÓGIA

Az életreform-mozgalom a 19. század végén és a 20. század elején bontakozott ki Európában, különösen Németországban. Az életreform fogalom a nemzetközi szakirodalomban kedvelt és vitatott téma. Ez az elnevezés a modernizációkritikai reformtörekvések széles körben elterjedt eszmevilágát foglalja magában, amelyek közös vonása a természetesség, az öngyógyítás és a spiritualitás keresése. Arra törekszik, hogy újra megteremtse az ember elveszett kapcsolódását a természethez, a munkához, valamint Istenhez (Németh & Skiera, 2018a).

Az életreform és a reformpedagógia társadalmi és oktatási mozgalmak voltak, amelyek alternatívaként jelentek meg a 19. század végén fellépő társadalmi változások megoldásaként. Skiera (2004) szerint mindkét mozgalomnak célja a személy teljes életének megújítása és egészségének helyreállítása volt, míg a reformpedagógia az oktatás területén kívánt változást hozni és gyermekközpontú szemléletet kialakítani. Ezek a mozgalmak a 19. század végén és a 20. század elején, különösen a gyorsan iparosodó és urbanizálódó Európában bontakoztak ki, ahol az emberek egyre inkább elidegenedtek a természettől, a közösségektől és saját belső világuktól. Az ipari forradalom és a technológiai fejlődés következtében a modern társadalom gyors ütemben változott, mélyítve a lelki és társadalmi szakadékokat. Az életreform és a reformpedagógia mozgalmai erre az elidegenedésre születtek meg válaszként, és a természetközelség, valamint a testi-lelki harmónia helyreállítása révén kínáltak gyógyírt a gyorsan fejlődő világ által okozott sebekre.

Az életreform-mozgalmak egyik legkiemelkedőbb és legkomplexebb ágazata a reformpedagógia. Németh András (2002) a társadalmi elidegenedés kapcsán, az 'ellenkultúra' mozgalmak kialakulásának részeként említi a pedagógiai reformmozgalmakat. Több tényező befolyásolta a 20. század eleji reformpedagógiák kialakulását, köztük a társadalomban tapasztalható erős elidegenedés érzése, valamint az első világháború pusztításai és az azt megelőző és követő erőszakos konfliktusok jelenléte, amelyek mély nyomokat hagytak az emberek lelki világában. Ezekre a megterhelő kihívásokra válaszul olyan szociális mozgalmak és szerveződések alakultak ki,

² A bergsonizmus Henri Bergson (1859–1941) filozófiájára épülő irányzat, életszemlélet, amely a folyamatosságot, a belső időt és az életlendületet hangsúlyozza, szemben a mechanikus világgéppel és az intellektuális megközelítéssel.

amelyek teljesebb, értékekben sokkal gazdagabb földi életet tűztek ki célul. Ebben az időszakban hódított teret a vegetariánizmus, a természetgyógyászat és különböző szakrális törekvések, amelyek merőben eltértek az intézményes vallási formáktól, szokásoktól. Ezek az újító elképzelések és mozgalmak nemcsak a társadalomra voltak hatással, hanem az iskolákra és a pedagógiára is. Az életreform-mozgalmak az emberi élet és környezet szépítését és könnyítését tűzték ki célul maguknak, míg a reformpedagógiák az iskolák és az oktatás rendszerét szerették volna megújítani és gyermekközpontúbbá alakítani. A pedagógiai irányzat új nevelési célokat, eszközöket és új pszichológiai megközelítést is képviselt, ugyanakkor új megközelítést hozott az oktatás színtereire (Németh, 2002).

Németh (2002) olvasatában, Oelkers (1989) elemzése ráirányították a figyelmet arra, hogy a reformpedagógia és az életreform-mozgalmak nagyon szorosan összefüggenek. A reformpedagógia a hagyományos oktatási módszerek és rendszerek kritikájára, átalakítására és megújítására törekvő pedagógiai irányzat. Célja a tanulási folyamatok hatékonyságának növelése, valamint a tanulók kreativitásának, kritikai gondolkodásának és önállóságának fejlesztése. Dienes Valéria reformpedagógiája a hagyományos oktatási módszerek kritikáján és az egyéni fejlődés elősegítésén alapult. Életműve középpontjában az általa kidolgozott orkesztika módszere áll, amely egy integrált pedagógiai megközelítést kínál, amelynek elsődleges célja a gyermek érzelmi, szellemi és fizikai fejlődése. Ez a reformpedagógiai irányzat egy holisztikus, tanulóközpontú megközelítést tükröz, amely a gyermek teljes fejlődését szem előtt tartva segíti elő annak kibontakozását. Az orkesztika módszer életkornak és szükségleteknek megfelelően teremt egy olyan rugalmas és dinamikus keretet, amely támogatja a tanulók kreativitását és önfejlődését (Skiera, Németh & Mikonya, 2005).

Fenyves úgy írt Dienes Valériáról, hogy született pedagógus volt, pozitív, jó humorú, precíz, nem utolsó sorban pedig rendkívül elhivatott. Személyes varázsa által meggyőzte a növendékeit és a mozdulatpedagógiája „(...) az individualista, intuitív művész-tanár személyiségen alapult.” (Dienes, 1929/30, p. 462).

3. ÉLETRAJZA ÉS PÁLYAKÉPE

„Én belőlem négy rapszódia kerekedett az élet folyamán. Mert négy szerelmem volt: a zene, a matematika, a filozófia és az orkesztika.” (Borus, 1978, p. 49) A 20. századi magyar szellemi élet kivételes, sokszínű alakja, Dienes Valéria, így jellemezte önmagát életének késői szakaszában. A rapszódia szó eredetileg a görög kultúrából származik, és egy olyan műfajt jelent, amely zenei vagy irodalmi alkotásokat foglal magában, amelyeket szabadon állítanak vagy kapcsolnak össze. Általában a rapszódia szabad formájú, gyakran változó hangulatú és témájú darab. Ilyen volt egész életében Dienes Valéria is, szabad, változó és tenni akaró. Négy fő szenvedélye volt, a zene, a matematikai, a filozófia és az orkesztika, mind olyan területek, amelyek komoly elmélyülést, tanulmányozást és elkötelezettséget igényeltek. Dienes a magyar színpadi táncművészet úttörője volt, emellett kiemelkedő szerepet játszott a magyar táncelmélet kialakításában. Filozófus, műfordító, koreográfus, mozgásművész, pedagógus, táncteoretikus, zeneszerző, költő, szövegíró, pszichológus, matematikus – az általa képviselt számos tevékenység alátámasztja sokoldalú és kivételes reneszánsz személyiségét.

Dienes Valéria, lánykori nevén Geiger Valéria, 1879. május 25-én született Szekszárdon. Édesapja Geiger Gyula, aki nyitott gondolkodású ügyvéd és újságíró volt, míg édesanyja Benczelits Erzsébet tanárnő. Dienes Valéria koraszülöttként született, és a bábaasszony annyira gyengének látta, hogy azonnal megkeresztelték (Szabó, 2001). Szülei később elváltak, és Pápara költöztek. Édesanyja, egyedülálló, dolgozó nőként nevelte Valériát és testvérét. Szekszárdon kezdte el tanulmányait, amit költözés miatt a pápai felsőbb leányiskolában folytatott. Ezt követte a győri Állami Tanítóképző, ahol 1897-ben tanítói oklevelet szerzett. Majd a budapesti Erzsébet Nőiskolában 1901-ben polgári iskolai tanári diplomát is kapott. Mivel ez a két végzettség nem volt elegendő ahhoz, hogy nőként a tanulmányait a Budapesti Tudományegyetemen megkezdhesse, ezért magánúton érettségét szerzett a budapesti Bujkovszky utcai reáliskolában (Fenyves, 2016a).

1901 és 1905 között Szendi Árpád tanítványaként a budapesti Zeneművészeti Főiskolán tanult, eközben a Pázmány Péter Tudományegyetemen matematikából és fizikából szerzett tanári diplomát, majd Alexander Bernátnál filozófiából és esztétikából doktorált 1905 decemberében, Dienes Pállal, férjével közösen.³ Így vall férjéről: „Dienes Pál a sorsommá vált” (Szabó, 2001, p. 56). Neki köszönheti azt, hogy elment a párizsi egyetemre Henri Bergsonról filozófiát és Raymond Duncantól táncot tanulni (Szabó, 2001). Bergson-fordításai közben a magyar filozófiai szaknyelv megújítását és irodalmi rangra emelését jelentette. Az egyetemi évei alatt megrendült gyermeki hite, később Bergson személyisége és eszmeifuttatásai ragadták ki ebből az állapotából, és lassan erősödni, körvonalazódni látszott vallásossága. Ebben Prohászka Ottokár, szekszárdi megyés püspök volt itthon legnagyobb támasza, aki lelkipáosztorként és barátjaként segítette katolicizmusában kiteljesedni (Szabó, 2001). Bergson szinte minden jelentős munkáját maga Dienes Valéria fordította franciáról magyar nyelvre, valamint számos Bergson-tanulmányának is ő a szerzője (Fenyő, 2015). Átvette a metafizikájának lényegét: az 'anyag' és a 'szellem' kapcsolatát, amit maga a filozófus is igazi 'dualizmusnak' hívott. A test és lélek ezen szemszögből vizsgált kapcsolata nagyon összetett, de igazából ontológiai monizmusként tekinthető. A monizmus egy olyan filozófiai nézet, amely alapján csak egyetlen lényeges létező dolog található az univerzumban, amely nem más, mint az anyagiság és szellemiség formájában megjelenő valóság (Balogh, 2020).

Egy másik bergsoni hatás Dienes Valéria gondolkodásmódját vizsgálva nem más, mint az emlékezet, a múlt el nem felejtése, ami szerint minden, amit az ember valaha is megtapasztalt, amit átélt, az valamilyen formában megragad az emlékezetben. Ez a szemlélet arra készítheti az egyént, hogy elgondolkodjon azon, hogy az emlékezet a tengernyi információ között milyen módon válogat, hogy mire emlékszik még húsz év múlva is és mit enged elfelejteni. Erre a válasz Bergson mozgáspszichológiájában van, amely alapján minden olyan dologra, történésre emlékezünk, amelyeknek valamilyen hatása és célja van a jelenben történő cselekvéseinkre (Balogh, 2020).

Az orkesztikai mozgalmak terén elért előremutató munkája tovább folytatódott, 1912-ben saját otthonában barátai és rokonai számára kezdett görög/spártai tornát

³ A házaspárnak két gyermeke született, Zoltán és Gedeon, akik folytatták szüleik munkásságát. Zoltán világhírű matematikussá és matematika-didaktikussá vált. Második fiuk, Gedeon nyelvész, kritikus és nem utolsósorban táncművész lett. Édesanyja nyomdokaiba lépett, nem hagyta elveszni az orkesztikát és ezzel együtt a mozdulatpedagógiát (Fenyves, 2016a).

tartani. Az első tanfolyam Bertalan Vera és Révész Ilona közreműködésével indult 1914-ben, ahol Dienes Valéria többek között a Raymond Duncan féle spártai tornarendszerről adott elő. Nagy érdeklődés övezte az előadást, olyannyira, hogy még egyszer meg kellett ismételnie. Bertalan Vera Dienes tanítványa volt, majd ő lett az intézmény vezetője is. Ez idő alatt Dienes Valériának bőven volt ideje tökéletesíteni a mozdulatpedagógiai rendszerét. Három évvel később 1917-ben, amikor Dienes Valéria átvette Bertalan Verától az iskola vezetését, Orkesztika Iskola név alatt folytatta tanításait (Boreczky & Fenyves, 2015). Az 1917/18-as tanévben már teljes mozdulatpedagógiai rendszerrel tudott működni az iskola, azaz elindult három plasztikai, egy ritmikai és egy mimikai osztály⁴ is a képzésen. 1917-ben növendékeivel mutatta be először a nagy nyilvánosság előtt mozdulatművészetét, amelynek helyszínül az Uránia Színház szolgált.

Az orkesztika megszületésére Henri Bergsonon kívül legnagyobb hatással Raymond Duncan volt, akivel Dienes Valériának szintén a párizsi tanulmányai során volt lehetősége megismerkedni. Henri Bergson mozdulatpszichológiai elmélete, valamint Isadora Duncan és Raymond Duncan mozgásművészetének tevékenységei hatására kezdte el jobban érdekelni a tánc, és ez inspirálta őt a saját mozdulatrendszerének kialakítására, amit orkesztikának nevezett el (Németh & Skiera, 2018b).

Dienes Valéria reformja nagy hatással volt a magyarországi mozdulatpedagógia kiteljesedésére és további fejlődésére. Az 1920-as évek közepétől kezdve színpadra szánt, nagyszabású mozdulatjátékokat alkotott Budapesten, főként keresztény tematikájú műveket (Boreczky & Fenyves, 2015).

Az Orkesztika Iskolának saját, részletesen kidolgozott tananyaga volt, amely a Dienes Valéria által kifejlesztett ritmikai rendszeren alapult. Célja volt, hogy az információk és a mozdulatok, valamint az új ismeretek kapcsolódjanak a régiekhez. A ritmikai osztályban a tananyag részletesen foglalkozott a klasszikus verslábak gyakorlásával, a ritmikus szerkezetek megismerésével, amelyhez szervesen kapcsolódtak a plasztika osztályban begyakorolt és elsajátított mozdulatok. Itt nemcsak mozgás történt, hanem olyan mozdulatok valósultak meg, amelyekhez a diákok többletjelentéseket kapcsoltak (Markos, 1917/18).

Dienes Valéria Bécsben töltött évei alatt (1920–1922), a budapesti Orkesztika Iskola Mirkovszky Mária és Detre Szilárd vezetése alatt működött tovább, bár az állandó költözés és az anyagi nehézségek számos állandó kihívás elé állították az intézményt. Miután hazaköltözött Párára, a problémák és nézeteltérések, amelyek részben Szentpál Olga és Mirkovszky Mária személyéhez, valamint a szakmai kritikákhoz kapcsolódtak, végül oda vezettek, hogy Domokos Lászlóné (1885–1966) munkát ajánlott Dienes Valériának az Új Iskolában. Ez az intézmény az Orkesztika Iskola továbbfejlődésének új helyszínévé vált, ahol Dienes Valéria folytathatta azt a munkát, amelyet már a bécsi évek előtt megkezdett (Boreczky & Fenyves, 2017).

1928 nyarán fontos esemény történt az orkesztika szempontjából, amikor egy müncheni újságírósnővel hozta össze a sors Dienes Valériát. Ez a találkozás adott lehetőséget arra, hogy az orkesztikai mozdulatrendszerét megmutassa Münchenben, azzal a céllal, hogy egy új mozdulatiskolát alapítson Németországban. Elkezdte a munkálatokat, előadásokat tartott, de a náciizmus miatt végül nem valósulhatott meg

⁴ Dienes Valéria (iskolai) osztályként hivatkozik a képzésen résztvevő csoportokra, amelyek elkülönültek a képességi szint szerint is, kezdőtől a haladóig.

ott az orkesztikai iskola megalapítása. Ezután kezdődött meg Budapesten belül az igazi vándorlások kora: Dienes Valéria az Alkotás utca és a Nagyenyed utca sarkán, egy épületben folytatta a színpadi és iskolaalapítási munkáját, majd a Városmajor utcában bérelt termet a tanfolyamoknak, később pedig a Krisztina körüti lakásának egy részét alakította át táncteremmé. Itt indult el az első teoretikus osztály, ahol már filozófiai, pszichológiai és pedagógiai előadásokat is tartott növendékei számára (Jakabffy, 2018, p. 41). Ebből a korszakból származnak Babits Mihály verseire készített mozdulatok koreográfiái, más néven a költeménytáncok. Dienes Valéria elmondása alapján, az emigrációt követő években, ő nem tervezte az orkesztikai iskolában folyó munkálatokat újratekenni, de az orkesztika élni akart tovább, nem kellett újratekenni, szimplán magától folytatódott, köszönve népszerűségének (Dienes, 1996).

1949-ben betiltották az orkesztikát, ami egyet jelentett az intézmény bezárásával is. A kommunista diktatúra elnyomta az olyan művészeti irányzatokat, amelyek nem illettek bele az általuk preferált művészeti és politikai paradigma kereteibe (Fenyves, Pethő, 2017). Az orkesztika modernista és individualista kifejezőmódja az újító formákra és az egyéni önkifejezésre épült, szemben a kommunista diktatúra által preferált kollektív eszmékkel. Akik beléptek az újonnan, központilag létrehozott táncszakmai szervezetekbe, folytathatták a munkájukat, de akik nem kívántak csatlakozni ezekhez, azok számára megszűnt a lehetőség, hogy a szakmájukat, hivatásukat tovább gyakorolják. Az új rendszerhez való alkalmazkodás hiánya tehát sokakat arra kényszerített, hogy abbahagyják a munkájukat, és más megélhetési formát keressenek. Nagyon sokan inkább a klasszikus balettet vagy a sportot választották, és kialakultak a ritmikus gimnasztika, a jazzbalett vagy a művészi torna új műfajai is (Bolvári-Takács, 2012).

Dienes Valéria legnagyobb szomorúsága az volt, hogy az általa felépített mozdulattanítási rendszert úgy kellett a továbbiakban fejlesztenie és kidolgoznia, hogy azt a gyakorlatban (sem iskolában, sem színpadon) nem próbálhatta ki. Az orkesztika azonban túlélte a tiltás időszakát, nem olvadt egybe más szakterületekkel és nem veszítette el tradicionális gyakorlatát (Fenyves, 2016a).

Dienes Valéria élete végéig megőrizte szellemi frissességét és utolsó nyilvános előadását 96 évesen, 1974-ben tartotta a tihanyi Nemzetközi Szemiotikai Kongresszuson (Fenyves, 2016a). Az orkesztika élete nem ért véget Dienes Valéria halálával, fia, Dienes Gedeon (1914–2005) is fontos szerepet játszott az orkesztika örökségének megőrzésében. Továbbá az 1991 óta folyó kutatások eredményeként Pálosi István (1971–) és Fenyves Márk (1973–2018) vezetésével jött létre az Orkesztika Alapítvány, valamint az általa fenntartott, Még 1 Mozdulatszínház (1995), későbbi nevén MOHA-Mozdulatművészetek Háza⁵ (művészeti, pedagógiai, kutatási, módszertani, múzeumi profil, befogadó intézmény és közösségi tér) és a Magyar Mozdulatművészeti Társulat (előadóművészeti profil). Ezek a szervezetek együttesen biztosítják az orkesztika hagyományainak, művészeti értékeinek és pedagógiai elképzeléseinek fennmaradását, továbbvitelét a jelenkor szükségleteihez igazítva (Fenyves, 2016a).

.....
⁵ 2005-től ezen a néven működik.

4. ORKESZTIKA MINT MOZDULATPEDAGÓGIA

Balogh (2020) arról ír, hogy a dienesi pedagógia Henri Bergsonra és Raymond Duncanre épül. Bergsontól a metafizikában megjelenő anyag és szellem elgondolását, vagyis a test és lélek viszonyát vette át. Raymond Duncantól a mozdulatrendszerét és mozdulatpedagógiáját építette be saját pedagógiai rendszerébe, amelyben a táncos függetlenül a zene irányításától mozog szabadon, saját ritmusában.

A Dienes Valéria által képviselt orkesztika 'Duncan-Dienes'-féle új mozdulatrendszerként terjedt el. Amelyben az orkesztika a mozdulatok művészete és tudománya, egy sajátos filozófiai rendszert jelent (Fenyves, 2016b). Az orkesztika a századfordulós duncani szabad táncból fejlődött tovább, és lett végül Dienes Valéria saját alkotói módszere (Fenyves, 2016a).

Dienes Valéria a Raymond Duncan által képviselt görög tornából alapvetően a mindennapi mozgást és a természetes mozdulatokat vette át, annak a nyilvánvalóságát, hogy a test önmagától a természetes járása során is mozog. Mindezt pedagógiájában strukturálta, és négy, egymásra épülő egységre bontotta, plasztikára, ritmikára, szimbolikára és dinamikára. Mind a négy egységnek megvan a maga különlegessége és szerepe, az orkesztika egészének megértésében és elsajátításában. Ezek a tanegységek lépcsőzetesen épülnek egymásra az oktatási folyamat során, amelyben minden új ismeret a korábbi tudásra épül (Markos, 1917/18). A pedagógiai megközelítés szempontjából Dienes Valéria az Orkesztika Iskolában nem szigorúan előírt mozgásformákat vagy táncstruktúrákat tanított, hanem arra törekedett, hogy diákjai kreatívan alkalmazzák a különböző mozdulatokat, ritmusokat és testtartásokat, és a technikák segítségével mélyebb önkifejezést érjenek el. Dienes a természetes emberi mozdulatokat állította a koreográfiák és a tanítás középpontjába.

Annak érdekében, hogy meg tudjuk érteni Dienes Valéria mozdulatpedagógiáját, előbb fontos tisztázni az ő szemszögéből, mi is a mozdulat. A mozdulat egy általános fogalom, amely az objektumok nagy változását jelenti az időben. Ez lehet fizikai elmozdulás, például egy testrészt vagy tárgy mozgása, vagy absztraktabb értelemben a gondolatok, érzelmek, vagy kifejezések megjelenítése. A mozdulat szorosan kapcsolódik a térhez és az időhöz, kifejező eszközként is szolgálhat az emberek számára. A mozdulatok lehetnek szándékosak vagy reflexszerűek, tudatosan irányítottak vagy ösztönösen végbemenőek. A mozdulatok fontos szerepet játszanak az emberi kommunikációban, kifejezik az érzelmeket, a szándékokat és az állapotokat. A művészetekben, ezen belül is például a táncban vagy a színjátékban, a mozdulat kifejezőeszköz, amely gazdagítja és mélyíti a művészi kifejezést. A mozdulatok értelmezése és jelentése különböző kultúrákban, kontextusokban megváltozhat. Továbbá a mozdulatok észlelése és szimbolikus jelentése is szubjektív lehet. Egyénenként és kultúránként eltérő értelmezése révén a mozdulatok sokféle módon kapcsolódnak az emberi élet különböző nézőpontjaihoz (Dienes, 1925/30). „Mozdulat. Híd a test és a lélek között.” (Dienes, 1925/30, p. 219) kifejezés szűkszavú, mégis rendkívül mély és sokrétű, rámutat a test és a lélek közötti összefüggésre, hangsúlyozva a mozdulat szerepét. A mozdulat mint dinamikus fizikai aktivitás, testi cselekvés utalhat egyszerű mindennapi tevékenységekre, sportra vagy akár művészi kifejezési formákra. Dienes Valéria értelmezésében a mozgás a test reakciója, de ugyanakkor a mozdulat a változás és fejlődés eszköze, amely a test különböző állapotait mutatja.

A mozdulat tehát egyfajta összekötő kapocs a fizikai és a szellemi dimenziók között. A test és a lélek közötti kapcsolat különféle módokon értelmezhető: lehet az egészség és az érzelmi jólét megnyilvánulása, vagy akár a testmozgás szerepe a mentális egészség támogatásában. A híd metafora azt sugallja, hogy a mozdulat lehet az az eszköz, amely által a test és lélek közötti átjáró megnyílik, és ezáltal mélyebb önismeretre tehetünk szert.

Dienes Valéria mozdulatpedagógiájának alapvető célja, hogy magát a mozdulat-kultúrát formálja, ezért is vannak általános pedagógiai céljai, amelyekben kifejezetten az emberi élet fontosságára koncentrálnak. Mindez Dienes Valéria bergsonizmusából alakult ki, miszerint a gyermek feladata, hogy rögtönzött módon tapasztalatait rendezett mozdulatokkal fejezze ki. A formális képzés alapja az is, hogy a gyermeket arra próbálja rávezetni, hogy az orkesztika felépítését követve felismerje és megtapasztalja az időbeli és térbeli erő kifejtését a mozdulatok által, ezáltal pedig tudatosítani lehet a gyermekben az önkifejezés megvalósítási lehetőségeit (Balogh, 2020). Módszertanában két alapelvől indul ki. Az első elv, hogy szabályok nélkül nincs eredményes munka, mert a jó struktúra és a fegyelem elengedhetetlen a célok felé vezető úton. A másik módszertani elv, hogy a könnyűtől kell a nehéz felé haladni, olyan mozdulatokat kell tanítani a pedagógusnak, amely könnyű, egyszerűen utánozható és elsajátítható (Dienes, 1929/30).

Fenyves (2016b) szerint Dienes Valéria mozdulatpedagógiájának egyik fő eleme a táncművészeti nevelés, amely többféle irányból neveli és fejleszti a gyerekeket, mint például: vizuális, kreatív, kinetikus, vagyis mozgás alapú, akusztikus. Dienes Valéria mozdulatpedagógiájának egyik alapvető célja, hogy formálja a tanuló személyiségét az önismeret útján. Fontos, hogy a tanulás élményalapú legyen, ezen keresztül lehet leginkább fejleszteni és előhívni a kreativitást. Pozitív hatással van a tánc és a mozdulat az érzékszervekre, hozzájárul a test ismeretének fejlesztéséhez, segíti a kommunikációs képességeket. A mozdulatpedagógia megtanít tanulni és segít felfedezni a környezetet. Az elsődleges cél tehát a nevelés, emellett pedig a koordináció, a logikus gondolkodás, az ok-okozati összefüggések, az akarat és a tudatosság fejlesztése. A zene és a mozgás kölcsönössége miatt fejlődhetnek a kommunikációs és szociális készségek is: a konfliktusok kezelése, az együttműködés, valamint az empátia. Ez a pedagógiai rendszer, mert nem teljesítményalapú, inkább a szabadságon és a lehetőségeken, az alkotáson, a kreativitáson és legfőképpen az élményen alapszik.

A mozdulatpedagógia további céljaként értelmezhető a természetes kifejezőkészség felszabadítása, a gesztusok fejlesztése, segítve ezzel a növendékeket, hogy megszabaduljanak gátlásaiktól. Dienes Valéria úgy vélte, hogy a tanítás fontos része, hogy a pedagógus miként lép a növendékei elé: végig határozottnak kell lennie, figyelnie kell a hangerőre, a hangszínre és a hangsúlyos beszédre. Mindig át kell adnia magát a tanításnak, meg kell feledkeznie önmagáról olyan értelemben, hogy ha céljának megfelelően akar tanítani, akkor a növendékeit kell a középpontba helyeznie, nem önmagát. Dienes Valéria szerint nagyon gyakori hiba a mozdulatpedagógus részéről az, hogy a mozdulatokat nem megfelelő időben kezdi el, ami megzavarja a diákok figyelmét is. Ugyanakkor a mozdulatok tanítása során fontos végig fenntartani a tanulók figyelmét, a diáknak mindig azt kell éreznie, hogy a gyakorlat, amelyet épp elsajátít, jó hatást gyakorol rá, ezért a tanár tegye mindig érdekessé a

mozdulatot. Dienes Valéria úgy vélte, hogy a tanárnak az értékelés során nem szabad a kritikát elhanyagolni, a diáknak mindig tudnia kell, hogy az adott mozdulatot helyesen végezte el vagy sem, ebből tud a legtöbbet tanulni és fejlődni. A tanárnak szeretnie kell a munkáját, örömmel kell azt végeznie. Dienes Valéria szerint az is fontos, hogy a tanárban pályája végéig éljen a tűz, a folyamatosan fejlessze, nevelje önmagát is. A tanár igazi sikere abban mérhető, ha a növendékei maguktól kezdenek el érdeklődni a mozdulatok iránt, valamint, ha maguktól újakat is alkotnak (Dienes, 1929/30).

A pedagógusi lét hivatássá, életformává válása Dienes Valériánál is megtörtént. Centrológiája⁶ alapján látható, hogy a mozdulat által a pedagógus saját nézőpontja is megmutatkozik és iránymutatóvá válik, átadva világnézetét növendékeinek (Fenyves & Balogh, 2018). A mozdulatpedagógia kulcsa és célja az emberközpontúság, vagyis az ember-nevelés, valamint, hogy a fizikai és szellemi egység összhangja létrejöjjön. Mindebben visszaköszön Bergson metafizikája, miszerint fontos az, hogy az ésszerűség és az intuíció kéz a kézben járjon. Az átélt, megtapasztalt, megismert valóság által fejlődik a személy, amiből egy egész, kiteljesedett személyiség válhat (Dienes, 1929/30, p. 462).

5. PEDAGÓGIAI JEGYZET

Dienes Valéria (1925/26a) pedagógiai jegyzete korának futurista toposzával kezdődik, a géphasonlattal. Szerinte nem lehet úgy kezelni az élőlényeket, mint a gépeket, mert ha a gép elromlik, nem tudja magát megjavítani, de az élőlény folyamatosan fejlesztheti magát. Az élőlényeknek múltjuk van, a természet folyamatosan újjászületik, míg egy gép erre képtelen. Az élethez valamilyen szellemi eredet társítható, míg a gép csak anyagból készül. Valamint a gép folyamatosan csak ismétli a pedagógiai folyamatokat, ezzel szemben egy élőlény képes újjáformálni önmagát. Dienes Valéria úgy vélte, a reformpedagógiának is ez a metafora az egyik vezérmotívuma (Boreczky, 2021, p. 149).

Dienes Valéria jegyzetében megfogalmazta, hogy a pedagógia a nevelés tudományát jelenti és magában foglalja azokat a tudáselemeket, amelyek révén szellemi és erkölcsi értékeket tud átadni, ezáltal célszerűen formálhatja, nevelheti az emberi testet és lelket (Dienes, 1925/26a). Háromféle nevelési eljárásról beszél Dienes Valéria, amelyeknek fontos szerepük van a pedagógiában, ilyen az evolúciós, az individuális és a mozdulatművészeti nevelés. Dienes Valéria szerint a művészi nevelés nem egy külön nevelési forma, hanem egy olyan eszköz, amely mind a három nevelési eljárást előre viszi.

A nevelési eljárások alábbi céljait fogalmazta meg:

- „1. Orgánum építése, nevelése, fejlesztése.
2. Az ember ismerettárának, gondolkodásának fejlesztése.
3. Az ember morális lényének fejlesztése, a jó és rossz öntudatának felépítése és a cselekvés befolyásolása.” (Dienes, 1925/26a, p. 434)

⁶ Dienes Valéria centrológiájának értelmezése Arisztotelész centrum-periféria természetfilozófiai értelmezéséhez nyúlik vissza. Mindez két szempontból volt inspiráló Dienes Valéria számára, amelyek kiindulópontjában a mozduló emberi test, és a tőle függő tér áll. Az egyik szempont arra a módra utal, ahogyan Dienes Valéria a mozdulat közvetlen környezetét, a tér szerveződését kezeli, a másik szempont a centrális elv evolúciós folyamatokban való érvényesülését vizsgálja (bővebben itt: Balogh & Fenyves, 2018, pp. 48–53).

Dienes Valéria jegyzetében kiemeli ezeknek a céloknak a fontosságát, mert az orgánum ebben a kontextusban a szervezet megfelelő működésének elengedhetetlenségét jelenti. Az egészséges test és szellem egyaránt fontos a sikeres tanuláshoz. A második cél értelmében az embernek képesnek kell lennie értelmezni és értékelni az őt körülvevő környezetet, ami által fejleszthető a kritikus gondolkodás és a problémamegoldó képesség. Az utolsó cél azért fontos, mert az egyén erkölcsi normái és értékei meghatározzák magát az embert. Ezek által élhet igazán minőségi életet, valamint ez határozza meg a mindennapi viselkedését és a döntéseit befolyásoló értékeket (Dienes, 1925/26a).

A mozdulatművészeti nevelés azért rendkívüli, mert magában foglal minden művészi kifejezésformát (szobrászat, képzőművészet, festészet). Különösen jelentős a zenei aspektus, ahol a mozdulat és a ritmus szoros kapcsolatban áll egymással, lehetővé teszi ezzel a kifejező és érzelmekkel teli művészi előadást. A mozdulatművészet az egész testet megmozgatja, kifejező ereje révén esztétikai minőséget képvisel (Dienes, 1925/26a).

Dienes Valéria nevelési elveit megvizsgálva megfigyelhető, hogyan jelenik meg azokban a mozdulat elsődlegessége, valamint a művészeti nevelés. Úgy véli, hogy az evolúciós nevelés vezérmotívuma az egyéni fejlődés figyelembevétele. Dienes Valéria a tanulót helyezi a középpontba és hangsúlyozza annak fontosságát, hogy a pedagógus tisztában legyen azzal, kiket is nevel, kik a diákjai, hiszen teljesen más képességekkel rendelkezik egy tíz év alatti, vagy egy tizenöt év feletti gyermek. Az ember folyamatosan, percről-percre tanul, formálódik és változásokon megy keresztül. Dienes Valéria úgy véli, az ember egy jövőbe néző, előretartó, önmagát formáló valóság. Az ember fejlődése különböző szakaszokra osztható, ezért Dienes Valéria úgy gondolta, az evolúciós fejlődés célja, hogy az ember önmaga számára váljon erkölcsi műalkotássá (Dienes, 1925/26a).

Dienes Valéria szerint az individuális nevelés alapja az egyének megkülönböztetése. Minden ember másképp, eltérő ütemben képes fejlődni. Egy energiával teli ember fejlődése más összevetve azzal, aki nehezen találja saját motivációját. Rávilágít arra, hogy mivel mindenki más ritmusban fejlődik, ezért mindenkire más eszközökkel és módszerekkel lehet hatni. Ha valaki ezen ismeretek nélkül kezd nevelő munkába, az olyan károkat is okozhat, amelyeket később nagyon nehéz lehet helyrehozni. Dienes Valéria jegyzeteiben kitér arra is, hogy különböző emberek ugyanarra az ingerekre másképpen reagálnak. Leírja, hogy ahogy egy embernek nincs két ugyanolyan pillanata, ugyanígy nem létezik két egyforma individuum sem. Nemcsak az élet teszi különbözővé az embert, hanem már a születéskor hoz magával valami egyedit. Ilyen különbségek a testi adottságok, lelki készenlétek, ezért alakulhat ki a különböző érdeklődésű, később különböző hivatásoknak, szenvedélyeknek élő ember (Dienes, 1925/26a). Az individuális nevelés lehetőséget ad arra, hogy a pedagógus figyelembe vegye a diák egyéni képességeit, érdeklődését és kifejezőképességét. A mozdulatművészet differenciált módon segítheti a diákok egyéni fejlődését és tanulását. Sikeresebb lesz egy olyan pedagógus munkája, aki mindezt figyelembe veszi, és így készül az óráira, mert a növendékeknek sikerélménye lesz a tanulásban, mivel olyan feladatot kapnak, amelyet az addig elsajátított készségeikkel meg tudnak oldani. Az individuális nevelés kapcsán Dienes Valéria fontosnak tartja megemlíteni a görögöktől származó embertípusokat is, amelyek a következők: szangvinikus,

melankolikus, kolerikus és flegmatikus, mivel szerinte ennek figyelembevétele szintén fontos az emberek megértéséhez. A különböző típusokba tartozó egyének különböző módon reagálnak az élet kihívásaira és a körülöttük zajló eseményekre (Dienes, 1925/26a).

Dienes Valéria pedagógiai jegyzetében feltárja a nevelésnek azon pszichológiai veszélyeit is, amelyek a növendékek stabil mentális állapotára kihathatnak. Erre megoldásul a saját mozdulati nevelését kínálja, hiszen a mozgásnak szerinte kiemelkedően fontos szerepe van az egyéni pszichológiai szintek és betegségek kezelésében. Dienes Valéria jegyzetében megjelenik a pszichopatológiai megközelítés is. Megfogalmazta, hogy amennyiben valakit trauma ér, az hatással lehet a személyiségére, és mentális zavarok kialakulásához vezethet. Mindez szerinte nem csupán azokra vonatkozik, akik diagnosztizáltan mentális betegséggel küzdenek, viszont mindemellett a viselkedésük a normális állapot határain belül marad, hanem azokban az esetekben sem menthető fel az egyén viselkedése felelőssége alól, amikor konkrét betegség nem mutatható ki, viszont az egyén viselkedése káros a környezetére. Mindenkinnek kötelessége az, hogy megismerje önmagát az egyéni fejlődése érdekében (Dienes, 1925/26a).

Dienes Valéria úgy vélte, az általa kínált kifejező és mechanikus mozdulatok gyakorlása által terápiás hatást lehet elérni, amely segítség lehet a mentális betegségekkel élő személyek önértékelésének növelésében, az érzelmi egyensúly kialakításában, valamint az eszmélet fenntartásában. A mechanikus mozgás által kész mozdulatokat sajátítanak el a mentális betegséggel élők, ezáltal a sokszori ismétléssel a mozdulatok reflexé válhatnak. A kifejező mozgás gyakorlása visszaállítja, jobban összekapcsolja majd a terápiában résztvevő személyt a külvilággal. Dienes Valéria megfogalmazta, hogy a mozdulatalapú terápiának mindig személyre szabottnak kell lennie, mert így segít fejleszteni az egészségügyi nehézségekkel küzdő gyermekeket, ezáltal jobban lehet integrálni őket a társadalomba és könnyebben boldogulnak a hétköznapiakban is. A dienesi pedagógia szerint a mozdulatalapú terápia lehetőséget kínál arra, hogy a testi energiákat levezessék a diákok, és ezáltal megnyugtassák az idegrendszerüket, a rendszeres testmozgás ezenkívül segíti az érzelmek kontrollálását és az egyensúly helyreállítását is. Dienes Valéria úgy vélte, hogy a mentális betegséggel rendelkezők gyakran küzdenek önértékelési problémával, amelyre szintén jó hatással van a mozgás, hiszen ez lehetőségként szolgál arra, hogy az egyén megértse a teste működését, pozitív kapcsolatot alakítson ki önmagával és optimalizálja a testi tudatosságát (Dienes, 1925/26a).

6. DIENES VALÉRIA MOZDULATPEDAGÓGIÁJA ÉS ÁLTALÁNOS PEDAGÓGIÁJA

Dienes Valéria pedagógiai megközelítései kritikusak a hagyományos pedagógusi szereppel szemben: ellenzi azt a sztereotípiát, hogy a pedagógus unalmas, tudátlós és mindenkinél okosabb. Ez a kritika párhuzamba állítható a századfordulós reformpedagógiai irányzatok által megfogalmazott kritikával is, amely szintén a pedagógiai módszerek és szerepek radikális újragondolását sürgette. Kritizálja azt a gyakorlatot, amelyben a pedagógusok minden tanulóra ugyanazt az alapelvet próbálják alkalmazni, mintha a tanulási folyamat egy előre meghatározott

szabályrendszer szerint működni. Megkérdőjelezi ugyanakkor, hogy a pedagógusok hibátlanul alkalmazzák az általános pedagógiai alapelveket. Dienes Valéria szerint a jó pedagógus mindig a legmegfelelőbb módszert választja ki. A tanulást a játékkal hasonlítja össze, de hangsúlyozza, hogy a tanulás célja a tudás megszerzése, míg a játék célja az élvezet. A mozdulatművészeti rendszertan célja nem a tanulás játékká alakítása, hanem az, hogy az utat élvezetessé és örömtelivé tegye. A pedagógusnak kerülnie kell a túl nehéz vagy túl könnyű tananyagot, mert előbbi csalódást, utóbbi figyelemelterelést okoz. Dienes Valéria arra buzdítja a pedagógusokat, hogy találják meg az arany középutat a tanításban, hogy a tanulás örömteli és hatékony legyen (Dienes, 1929/30).

Boreczky (2021, p. 148) arról számol be, hogy Dienes Valéria szemléletmódjában a mozdulat 'univerzális'. Az univerzitásról azért fontos beszélni, mert ezáltal érthetjük meg a mozdulat tényleges szerepét a pedagógiában. A mozdulat nem csupán pillanatnyi testi cselekvés, hanem az egyén kifejezőeszköze is. Minden embernek van saját magára jellemző mozdulata, amely nem csupán önmagáért, hanem a belső tartalom és mondanivaló miatt is fontos. A mozdulat gyakorlása az örömforrás mellett az önkifejezésnek, öntudatosságnak és önelfogadásnak az eszköze is lehet. A mozdulatcentrikus pedagógiában válik nyilvánvalóvá ennek jelentősége. A mozdulat valóságos lényege, hogy a psziché tényleges kifejező eszköze legyen, így hordozza magával a tanítás és a pedagógia lényegét. Fontos kiemelni azt is, hogy a mozdulatok egyenletessége nemcsak esztétikai kérdés, hanem általános pedagógiai kötelesség is, emellett a hétköznapokban is helye van, nem csak a színpadon. Dienes Valéria úgy vélte, a mozdulat szerepe, hogy körülölelje a mindennapi életünket és mindenkinek, függetlenül az életkortól, vagy akár a származástól hozzáférhető legyen (Boreczky, 2021).

Jegyzeteiben Dienes Valéria a pedagógiát a személyiségformáló eszméleti lét tényezőire való hatásként fogalmazza meg. Hivatkozik tanárával, Bergsonnal folytatott eszmecseréire, és arra a következtetésre jut, hogy a múlt alapvetően határozza meg a személyiséget, azonban a motorikus készenlét nagyban befolyásolható. Ez Boreczky (2021) szerint azt jelenti, hogy a mozdulatművészeti gyakorlatok segíthetnek rendezni és rendszerezni a gyermek működését, mint például a pedagógiai jegyzeteiben már felsorolt rendellenességeket (például a reflexek zavarát). A kifejlesztett gyakorlatok által leküzdhető a féltékenység, optimalizálhatóak a mentális állapotok, felszínre hozhatóak a mélyre elnyomott emlékek és a gátló tudatalatti tartalmak.

Dienes Valéria úgy vélte, hogy a 'mozgástartományok'⁷ fontos szerepet játszanak a nevelésben, és a nevelés önmagában is egy ilyen tartományként értelmezhető. Példaként említhető az antik görögöknél alkalmazott sétálva tanulás, ahol a mozgásnak kifejezetten többletjelentése volt az együtt tanulás folyamatában. Dienes Valéria pedagógiája hangsúlyozza az empátiát, amely fontos elem a sorsközösség eszméjében és az élményközpontú nevelési folyamatban. A mozdulatnak és az élet tapasztalatainak élményszerű megélése hiányzik a modern civilizációban, ezért fontos visszatérni az eredeti, élményszerű közvetlenséghez. Dienes Valéria nevelésfilozófiája kritikai elemeket is tartalmaz az életreform-mozgalmakkal kapcsolatban, hangsúlyozza, hogy a gondolkodás nem csupán formális-diszkurzív tevékenység, hanem olyan

⁷ A 'mozgástartomány' itt az interaktív és dinamikus tanulási folyamatokat jelenti, amelyek nem csupán a tanulási területet, hanem a tanulás aktív, élményszerű aspektusait is magában foglalja.

folyamat, amikor valami új jön létre. Mindezt egy gyakorlati pedagógiai példával is alátámasztja – a növendék jusson el térkép alapján „A”-ból „B”-be. Saját példájában nagyobb szabadságot ad az egyéni érdeklődésnek, így nagyobb is a felelőssége a tanítványnak az útvonal megválasztásában, ahol Dienes Valéria szerint az előre elkészített útvonalterv nem jelenti feltétlenül az út megélését vagy megtapasztalását, nem nevezhető igazán gondolkodásnak, csak az nevezhető gondolatnak, ami valami újat teremt (Fenyves & Balogh, 2018, p.47).

7. KONKLÚZIÓ

Jelen dolgozatomban Dienes Valéria életművét, azon belül pedig az orkesztikáját, mozdulatpedagógiáját vizsgáltam az általános pedagógiája tükrében. Dienes Valéria eseménydús életet élt, mert nagyot álmodni és valami újat alkotni, munkássága nagy hatással volt a 20. századi magyar reformpedagógiai mozgalmakra. Vitányi (1966) véleménye szerint Dienes Valéria életművének kiteljesedése a mozdulatelméleti és pedagógiai munkásságában rejlik. Olyan rendszert alkotott, amelyben nyilvánvalóan érződik filozófiai tudása. Az ő felfogásában a mozdulat nemcsak a test és eszmélet közötti híd, hanem valami sokkal mélyebb, a történések és a fejlődés megtestesítője.

Dienes Valéria a pedagógiában égető problémaként megjelenő jelenségekre hívta fel a figyelmet, mint például a különböző mentális betegségekre. Vallotta, hogy minden, ami az ember fejlesztése érdekében történik, az mozdulatalapú, mert az ember teste valójában az érzelmek pódiuma, az akarat fenntartósága és a gondolatok szóvivője. Minden olyan helyzetben, ahol az ember szembesül fizikai, biológiai vagy pszichológiai kihívásokkal, csak egyetlen eszköze lehet a védekezésre: a mozdulat. Például, ha nem akarja látni az ijesztő részt a filmben, egyszerűen becsukja a szemét vagy elfordítja a fejét. Ha éhes, ételt keres, ha szomjas, tölt egy pohár vizet, vagy ha fáj a feje, bevesz egy fájdalomcsillapítót. Az absztrakt emlékezés szándékos előhívása egy mozdulatsorozatot is magában foglalhat. Például, ha az ember nem emlékszik pontosan egy dalszövegre, visszagondol arra, hogy mikor, hol, esetleg kivel hallgatta a keresett dalt, és így asszociál egy dalszövegre, egy helyszínre, személyre akár egy illatra vagy érzésre. Minden szándékos cselekedet és spontán beavatkozás, amely eredendően formálja az ember külső vagy belső világát, alapvetően egyfajta mozdulat (Dienes, 1925/26b).

Boreczky szerint Dienes Valéria pedagógiájának kulcsszavai a következők: „(...) felfedezés, alkotás, teremtés és cselekvés” (Boreczky, 2021. p. 147). A mozdulat lényeges szerepet játszik bármely megközelítésben, akkor is, ha a mozdulatrendszer-ről, mozdulatpedagógiáról vagy mozdulattanulmányokról beszélünk. Ebből arra a következtetésre lehet jutni, hogy Dienes Valéria mozdulatpedagógiája az általános pedagógiai nézeteinek alapjául vehető, hiszen pedagógiai filozófiájában hangsúlyosan megjelenik az a meggyőződés, miszerint a lélek megértése és a tanulás egyszerű alapelvekkel és törvényekkel nem kezelhető, ehhez valami sokkal többre van szükség (Dienes, 1925/26c). Az ő nevelésfilozófiája szerint mindennek alapja a mozgás.

Megállapítható, hogy a legnagyobb hatással tanára, Henri Bergson volt rá. Dienes Valéria megértette mi a bergsonizmus alapja és miben rejlik a titka. Nem csupán eszméit fordította magyar nyelvre, hanem terjesztette és saját filozófiai gondolatait is

átította azokkal. Bergson intuíciója, metafizikája és mozdulatpszichológiája inspirálta, és gondolatai nem kizárólag elméletek maradtak, hanem beágyazta azokat saját munkásságába, a bergsoni elmélet hatással volt az orkesztikájára, pedagógiájára és mozdulatművészetére is. Különösen az anyag és a szellem kapcsolata, valamint az emlékezet és a mozdulat összefüggései ismerhetőek fel Dienes Valéria táncművészeti és pedagógiai munkásságában (Szabó, 2001).

Dienes Valéria kiemelkedő pedagógus, filozófus, matematikus, tudós volt, akinek hatása még a mai napig is érezhető. Életútja és pályaműve nagyon sokszínű és izgalommal teli, kivételes alakja volt a magyarországi értelmiségnek. Az első nők közé tartozott, akik egyetemet végeztek, ezzel bebizonyítva azt, hogy mennyire elhivatott és kitartó volt, tekintve, hogy pályájának hajnalán nem volt könnyű dolga nőként helytállni és nagyot álmodni. Ő megtette, nem adta fel és csodákat alkotott, köztük egy egyedülálló rendszert, az orkesztikát, ami segít megérteni a mozdulatpedagógia fontosságát és relevanciáját.

Irodalomjegyzék

- Balogh, B. (2020). Életreform- mozdulat által. In Kempf, K., Vincze, B., & Németh, A. (Eds.), *Az életreform és a művészetek* (pp. 184–194). Múcsarnok, Magyarországi Reformpedagógiai Egyesület.
- Bolvári-Takács, G. (2012). Politikai és személyi tényezők a táncművészképzésben 1945 után. In Bolvári-Takács, G., Fügedi, J., Major, R., Mizerák, K., & Németh, A. (Eds.), *A hagyományos táncművelés metamorfózisa a 20. században* (pp. 26–34). Magyar Táncművészeti Főiskola.
- Boreczky, Á. (2021). *Az orkesztika tudományos rendszere és a pedagógia Dienes Valéria Korai Munkásságában. Abszolút pedagógusok* (pp. 144–157). Magyar Pedagógiai Társaság. https://real-eod.mtak.hu/9603/1/144-157_abszolut_pedagogusok_2021.pdf
- Boreczky, Á., & Fenyves, M. (2015). Az Orkesztika Iskola megszületése és az első évek. In Baska, G., & Hegedűs, J. (Eds.), *Égi iskolák, földi műhelyek: Tanulmányok a 65 éves Németh András tiszteletére* (pp. 206–220). ELTE PPK. DOI: 10.184599/nasz.20159.18 [online] Letöltve: 2024. 02. 28. <https://doi.org/10.32558/abszolut.2021.12>
- Boreczky, Á., & Fenyves, M. (2017). Dienes Valéria bécsi évei és az Orkesztika Iskola. In Németh, A., & Vincze, B. (Eds.), *Továbbélő utópiák - Magyar életreform - törekvések és nemzetközi recepciók hatásai* (pp. 122–140). Neveléstudomány-történeti tanulmányok. Gondolat Kiadó.
- Borus, R. (1978). *A század nagy tanúi*. RTV-Minerva.
- Dienes, V. (1924). Bergsonizmus az iskolában. In Fenyves, M. (2016) (Ed.), *A Tánc reformja- a mozdulatművészet vonzásában* (pp. 335–342). Orkesztika Alapítvány.
- Dienes, V. (1925/26a). Pedagógiai-jegyzet. In Fenyves, M. (2016) (Ed.), *A Tánc reformja- a mozdulatművészet vonzásában* (pp. 433–456). Orkesztika Alapítvány.
- Dienes, V. (1925/26b). A Mozdulatról (korai). In Fenyves, M. (2016) (Ed.), *A Tánc reformja- a mozdulatművészet vonzásában* (pp. 225–234). Orkesztika Alapítvány.
- Dienes, V. (1925/26c). Néhány szó az orkesztikáról. In Fenyves, M. (2016) (Ed.), *A Tánc reformja- a mozdulatművészet vonzásában* (pp. 235–238). Orkesztika Alapítvány.

- Dienes, V. (1925/30). Mozdulatkultúra- a lélekért. In Fenyves, M. (2016) (Ed.), *A Tánc reformja- a mozdulatművészet vonzásában* (pp. 219–222). Orkesztika Alapítvány.
- Dienes, V. (1929/30). Mozdulatpedagógia- Metodika. In Fenyves, M. (2016) (Ed.), *A Tánc reformja- a mozdulatművészet vonzásában* (pp. 459–500). Orkesztika Alapítvány. <https://doi.org/10.33196/wbl201608045901>
- Dienes, V. (1996). *Orkesztika Mozdulatrendszer*. Planétás.
- Fenyves, M. (2016a). Dienes Valéria élete és az Orkesztika Iskola rövid története. In Fenyves, M. (Ed.), *A Tánc reformja- a mozdulatművészet vonzásában* (pp. 47–60). Orkesztika Alapítvány.
- Fenyves, M. (2016b). Dienes Valéria a magyar színpadi táncművészet megújítójának mozdulatművészet és az Orkesztika. In Fenyves, M. (Ed.), *A Tánc reformja- a mozdulatművészet vonzásában* (pp. 15–47). Orkesztika Alapítvány.
- Fenyves, M., & Pethő, V. (2017). Dienes Valéria és Bárdos Lajos misztériumjátékai. In Németh, A., & Vincze, B. (Eds.), *Továbbélő utópiák– magyar életreform-törekvések és nemzetközi recepciók hatásai* (pp. 81–95). Gondolat Kiadó.
- Fenyves, M., & Balogh, B. (2018). Bevezetés Dienes Valéria terminológiájába. *Kellék*, 60. 39–53.
- Frenyó, Z. (2015). *KORFORDULÓN* (pp. 215–216). Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont.
- Jakabffy, É. (2018). Dienes Valéria életműve. *Valóság*, 61(11), 11–42.
- Markos, Gy. (1917/18). Az Orchestikai Iskola 1917/18. tanévi értesítőjéből. In Dienes, V. (Ed.), *Orkesztika Mozdulatrendszer* (pp. 94–95). Planétás.
- Németh, A. (2002). A reformpedagógia gyermekképe. *Iskolakultúra*, 32(3), 23–27.
- Németh, A., & Skiera, E. (2018a). Életreform kislexikon. Személyek, helyszínek, koncepciók, mozgalmak. In Németh, A., & Skiera, E. (Eds.), *Rejtett történetek az életreform-mozgalmak és a művészetek* (pp. 184–187). Múcsarnok.
- Németh, A., & Skiera, E. (2018b). Az életreform múltja és jelene. In Németh, A., & Skiera, E. (Eds.), *Rejtett történetek az életreform-mozgalmak és a művészetek* (pp. 23–27). Múcsarnok.
- Oelkers, J. (1989). *Die große Aspiration: zur Herausbildung der Erziehungswissenschaft im 19. Jahrhundert*. Darmstadt.
- Skiera, E. (2004). Az életreform-mozgalmak és reformpedagógia. *Iskolakultúra*, 14(3), 34–38.
- Skiera, E., Németh, A., & Mikonya, Gy. (2005). *Reformpädagogik und Lebensreform in Mitteleuropa* (pp. 19–20). Gondolat Kiadó.
- Szabó, F. S. (2001). *Dienes Valéria Önmagáról*. Agapé Ferences Nyomda és Könyvkiadó Kft.
- Vitányi, I. (1966). Előszó. In Dienes, V. (Ed.), *Orkesztika Mozdulatrendszer*. Planétás.